

**ანთროპონიმები ქვემოიმერულში
(ოკრიბული მეტყველების მიხედვით)**

**Anthroponyms in Lower Imereti
(According to Ocribian Speech)**

ეკა დადიანი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Eka Dadiani

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

აბსტრაქტი

წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია ანთროპონიმთა ფორმა-წარმოებისა და სიტყვაწარმოების თავისებურებები ქვემოიმერულში, კერძოდ, ოკრიბულ მეტყველებაში. საანალიზოდ აღებულია აწსუ-ს პროფ. ტარიელ ფუტყარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრში დაცული დიალექტური მასალა, რომელიც ჩაწერილია XX საუკუნის 90-იან წლებში ოკრიბის თემის სოფლებში (ორპირი, კურსები, ჭყეპი).

1. ოკრიბულ მეტყველებაში თანხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელები ძირითადად ი-ხმოვანფუძიანი სახელთა მსგავსად იწარმოება: ტარასი-მ, ჯიმშერი-მ, ნოდარი-ს, ემზარი-ს... წოდებით ბრუნვაში გვხვდება როგორც ი დაბოლოებით (გრამიტონი, ეთერი), ასევე შეიძლება დაირთოს -ო ფორმანტი: გრამიტონო, ეთერო...

შედარებით იშვიათად დასტურდება საპირისპირო ტენდენცია, როდესაც ი-ხმოვანფუძიანი სახელები თანხმოვანფუძიანთა მსგავსად იწარმოება; შელოცვის ტექსტებში შეგვხვდა წმინდა გიორგო!

ორივე ტენდენცია ქართულის ნიადაგზე არის აღმოცენებული და ენის (დიალექტის) შინაგანვითარების კანონის ნიმუშს წარმოადგენს (კ. კუბლაშვილი).

თავისებურებას გვიჩვენებს ა-ხმოვანფუძიანი პირის სახელები, რომლებიც ე დაბოლოებით არის წარმოდგენილი: ყულიეტე, ნათელე.

2. ანთროპონიმები გაფორმებულია სიტყვაწარმოებელი აფიქსებით.

-ა: გრამიტონა, რაჟდენა... ციურია, დომენტია. ბოლოკიდური -ა > -ე: ტრიფონე, ტარიელე.

-ია: თენგიზია, რაჟდენია... შოთაია, კაკოია. -ია > -იე (ნაწილობრივი ასიმილაცია): კიკილიე, დათოიე. იშვიათად -ია > -იი (სრული ასიმილაცია): ლაშის ამბავი.

-იკ-ო: ვალიკო, დათიკო; -იკ-ა / -უკ-ა: ივანიკა, ბერუკა; -უნ-ა: დათუნა; -ელ-ა / -ილ-ე (<-ილ-ა): კაციელა. კოსტაილე; -ილ-ო: კიკილო, ბაბილო; -ოულ: შოთოული; -უც-ა: გოგუცა, ცუცა.

3. საინტერესოა ზოგი საკუთარი სახელის ფონეტიკური ცვლილება: ნოე > ნო-ვ-ე (ვ ბგერის განვითარება), იესო > იოსე (მეტათეზისი), მარგარიტა < მარგალიტა (დისიმილაცია).

4. ოკრიბელთა მეტყველებაში საკმაო რაოდენობით გამოიყენება რუსული წარმომავლობისა თუ გაფორმების საკუთარი სახელები: სონიკა, ანიკა, ალიოშა, შურა, ჟორა...

5. ოკრიბულ ტექსტებში შეგვხვდა განსხვავებული სახელები, მეტსახელები: ალიმი, აპოლი, ბულული, ბუჯგი, მასტრედია, მირონია...

ოკრიბულ მეტყველებაში ანთროპონიმთა ცვლილების ძირითადი ტენდენციები საერთოქართულია. განსხვავება უმთავრესად ცალკეულ სახელებთან გამოვლინდა და ზოგად წესებს შეესაბამება.

საკვანძო სიტყვები: იმერული დიალექტი, ოკრიბული მეტყველება, ანთროპონიმთა წარმოება.

ABSTRACT

This article explores the formation and word structure of anthroponyms in sub-Imerian, specifically Ocribian speech. The analysis is based on dialectal material preserved at the Tariel Futkaradze Scientific-Research Center of Kartvelology, recorded in the 1990s in villages of the Okrib community (Orpiri, Kursebi, Chkepi).

1. In Ocribian speech, proper nouns with a consonant base predominantly exhibit names ending in -i vowels: Tarasi-m, Jimsheri-m, Nodari-s, Emzari-s... These are alternated with forms ending in -o (Gramiton-o, Eter-o).

Conversely, a less common trend reverses this pattern, producing names ending in -i from consonant-based forms; for instance, St. Georg-o appears in spell texts. Both trends emerge from Georgian soil and exemplify the internal linguistic development laws (dialect) (K. Kublashvili).

A peculiarity is noted in names ending with -a vowel, which are represented with an -e ending: Juliete, Natele.

2. Anthroponyms are formed using word-forming affixes: -A: Gramitona, Razdena... Ciuria, Domentia. Endings such as -a > -e: Triphone, Tariate. -ia: Tengizia, Razdenia... Shotaia, Kakoia. -ia > -ie (partial assimilation): kikilie, datoie. Rarely -ia > -ii (complete assimilation): as seen in the case of Lashi.

Names like Ik-o: Valiko, Datiko; -ik-a / -uk-a: Ivanika, Beruka; -un-a: Datuna; -el-a / -il-e (>-il-a): Kaciela. -il-o in words such as Kikilo, Babilo; -Oul: Shotouli; -Uts-A: Gogutsa, Tsutsa.

3. Interesting phonetic changes in some proper names include: Noah > No-v-e (development of v sound), Ieso > Iose (metathesis), Margarita < Margalita (dissimilation).

4. Ocribian speech notably includes a considerable usage of proper names of Russian origin or influence: Sonichka, Anichka, Alyosha, Shura, Zhora...

5. Written texts also feature various names and nicknames: Alim, Apoli, Bululi, Bujgi, Mastredia, Mironia...

The primary tendencies in the evolution of anthroponyms in Ocribian speech are consistent with Georgian norms, with differences primarily observed in individual names that adhere to general rules.

Keywords: Imeretian dialect, Ocribian speech, production of anthroponyms.

ანთროპონიმთა წარმოების თავისებურებები ქართულ სალიტერატურო ენასა და კილოებში მეტ-ნაკლებად გაშუქებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში. საყურადღებო მოსაზრებებია გამოთქმული იმერულ დიალექტში პირის სახელთა ფორმა- და სიტყვაწარმოების შესახებ (ქ. ძოწენიძე, კ. კუბლაშვილი, თ. უთურგაიძე, ბ. ჯორბენაძე...).

წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია ანთროპონიმთა ფორმაწარმოებისა და სიტყვაწარმოების საკითხები ქვემოიმერულში, კერძოდ, ოკრიბულ მეტყველებაში. საკვლევად ავიღეთ აწსუ-ს პროფესორ ტარიელ ფუტყარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრში დაცული ქვემოიმერული კილოკავის მასალა, რომელიც ჩაწერილია გასული საუკუნის 90-იან წლებში ოკრიბის თემის სოფლებში (ორპირი, კურსები, ჭყეპი).

ქართული პირსახელებისათვის დამახასიათებელია როგორც ზოგადი თავისებურებები, ასევე სპეციფიკური წარმოების შემთხვევები. პირველი რიგის თავისებურებანი სამეცნიერო ლიტერატურაში სოციალური ვითარებით არის ახსნილი (მათი ახსნა ვერ მოხერხდება ფონემატური და მორფოლოგიური მიზეზებით), ცალკეული დიალექტებისათვის სპეციფიკური ფაქტები კი მორფონოლოგიური ხასიათისაა (უთურგაიძე 1986:99-101).

I. თანხმოვანფუძიანი ანთროპონიმები

1. ქვემოიმერულში, მათ შორის ოკრიბულ მეტყველებაში, თანხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელები ძირითადად ი-ხმოვანფუძიან (აკაკი... ტიპის) სახელთა მსგავსად იწარმოება; კერძოდ, ნოდარი, ლევანი... ტიპის სახელებში სახელობითი ბრუნვის ნიშანი -ი ფუძის ორგანულ ნაწილად არის გააზრებული, შესაბამისად, თანხმოვანფუძიანი სახელი ხმოვანფუძიანი ხდება. ეს კარგად ჩანს მოთხრობითის, მიცემითისა და წოდებითის ფორმებში. საილუსტრაციო ნიმუშები:

მოთხრობითი: ჯიმშერიმ გოგო გაათხოვა; ხელობა ტარასიმ მასწავლა;

რას ლაპარაკოფ შენო, იორამიმ ახლა საქმე მოქუცა ჩუენო; ამ კაცმა, იობიმ იცოდა ის, რომ დეიქცეოდა ქუეყანა.

მიცემითი: მე ნოდარის რო უთხარი; მე არც ზუიადის ვიცნოფ; როგორ წამოყვეი რაჟდენისო? ემზარის და ჭაბუკას შოუთქუით მოზუერი; მანონის აქ ჩახედული.

წოდებითის ფუნქციით ხშირად სახელობითის ფორმა გამოიყენება, რომელიც ფუძედ არის გაგებული: არ მოგერგება, გრიგოლი, შენ ჩემი პალტო; თავედომარემ ნახა და უთხრა: გრიგოლი, რა ამბავია, ბიჭო, ეს?

თანხმოვანფუძიანი პირსახელი -ი დაბოლოებით (უნიშნო, გაუფორმებელი ფუძის ნაცვლად) გვევლინება მაშინაც, როდესაც გვართან ერთად არის წარმოდგენილი:

გრიგოლი დოლონადის შუილიშუილია ეგერ; აქანა ეთერი კვიზელაძე იყო; გალაქტიონი ჩიტძე.

მსგავსი ვითარება გვაქვს მაშინაც, როდესაც სახელს ნათესაობის აღმნიშვნელი სიტყვა ახლავს:

გამარჯობა, გრიგოლი ბიძია! კაი, ოთარი ბიძია, ჩაიზე გვითხარით; ნუ გეშინია, ანტონი ბიძიაო; ეთერი ბიცოლა შემხვდა ქუჩაში; ვარლამი ბიძიამ იცის თქმა.

განხილულ შემთხვევებში პირსახელთა ი დაბოლოება ფუძისეულ ელემენტად არის ქცეული.

წოდებით ბრუნვაში თანხმოვანზე დაბოლოებული პირსახელები იმ მხრივაც ავლენენ თავისებურებას, რომ, საზოგადო სახელთა მსგავსად, შეიძლება დაირთონ -ო ფორმანტი:

ახლა გამედუინძე, გრამიტონო, ჩუენ რო აღარ დაჭრჩითო, მერეთო?!

შდრ.: დავითო, ვახტანგო, ეთერო... (კუბლაშვილი 1985: 101); მარიამო, გურგენო (გაჩეილაძე 1956: 127).

2. ქართული ენის კილოებში, მათ შორის ქვემოიმერულში, შედარებით იშვიათად დასტურდება საპირისპირო ტენდენცია, როდესაც ი-ხმოვანფუძიანი სახელები თანხმოვანფუძიანთა მსგავსად იწარმოება; კერძოდ, ფუძისეული ი ხმოვანი სახელობითის სუფიქსად გაიზარება. ამას მოწმობს მოთხრობითის, მიცემითისა და წოდებითის ფორმები. ამგვარი ფაქტები დაფიქსირებულია ქვემოიმერულში: აქვსენტ-ი, აქვსენტ-მა... ამბერკ-მა, ამბერკ-ს (კუბლაშვილი 1985: 100); გიგ-მა (გაჩეილაძე 1956: 126); ლეჩხუმურში: აკაკ-მა, აკაკ-ო (ჯორბენაძე 1989: 501).

ჩვენს საკვლევ მასალაში შესაბამისი ნიმუშები იშვიათია. დადასტურდა ანთროპონიმ გიორგი'ს წოდებითის ფორმასთან (ისიც შელოცვის ტექსტებში):

ღმერთო, წმინდა გიორგო, არგე ლოცუა ამ ადამიანს! წმინდა გიორგო, შენ მუარჩინე მშუიდობით, კარქათ! წმინდა გიორგო, შეუკარი კპილები და ფეხები ჩემი ქათმის და ჩემი საქონლის შემჭმელს!

ი-ხმოვანფუძიან სახელთა თანხმოვანფუძიანად ქცევის ნიმუშები დასტურდება ძველ ქართულში. გვხვდება გარკვეულ პოზიციებში, კერძოდ, „იმ შემთხვევაში, თუ -ი-ს წინ მიუძღოდა ხმოვნის მომდევნო სონორი თანხმოვანი (-ლ, -რ, -მ, -ნ), ე. ი. მაშინ, თუ ძველ ქართულში ფუძისეული -ი

დასტურდებოდა $VC_s - \#$ პოზიციაში“ (შანიძე 1969: 132).

სხვა პოზიციაში ($VC_N - \#$ ან $CC - \#$) აკაკი, ამბროსი, ალექსი, ირაკლი... ტიპის საკუთარი სახელები ფუძისეულ -ი-ს ინარჩუნებს (იქვე: 132).

ორივე სახის ფაქტები (სახელობითი ბრუნვის -ი სუფიქსის ფუძესთან შეხორცება და ფუძისეული ი დაბოლოების სახელობითის ბრუნვის ნიშნად გააზრება) ძირითადად დასავლეთ საქართველოს დიალექტებში გვხვდება, აღმოსავლურ კილოებში შედარებით იშვიათად იჩენს თავს. კ. კუბლა-შვილის აზრით, „შიქლება ითქვას, ორივე ეს ტენდენცია საუცხოოდ ეგუება დიალექტის საზღვრებს გარეთ მდებარე თანამედროვე ქართული სასაუბრო მეტყველების განვითარების ბუნებრივ ხაზს, რის გამოც ხშირად ისმის ნოდარიმ, ნოდარის, გურამიმ, გურამის... გვერდით აქვსენტმა, აქვსენტს, ამბერკმა, ამბერკს და მისთ. (ზოგჯერ წიგნის ენაშიც კი გვხვდება მსგავსი შემთხვევები)“ (კუბლაშვილი 1985: 100).

სპეციალურ ლიტერატურაში საინტერესო მოსაზრებები გამოითქვა ნოდარი ტიპის სახელთა ფორმაწარმოების შესახებ.

შ. ძიძიგურის მოსაზრებით, ნოდარი, ვახტანგი ტიპის სახელებს სახელობითი ბრუნვის -ი ნიშანი პირის სახელებს სხვა ბრუნვებშიც გადაყვებათ გიორგი, აკაკი და მსგავსი სახელების ანალოგიით, რაკი ასეთ სახელებს -ი შენარჩუნებული აქვთ ყველა ბრუნვაში (ძიძიგური 1959: 72).

კ. კუბლაშვილი წარმოდგენილ მსჯელობას არ ეთანხმება: „ეს მოსაზრება სწორია იმ ენობრივი გარემოს მიმართ, რომელშიც -ი, როგორც ფუძისეული მასალა, ყველა ბრუნვაში გადაჰყვება სახელებს: გიორგიმ, აკაკიმ, ამბერკის და ა.შ. მაგრამ ქვემოთმერულის მონაცემებით შეუძლებელია ნოდარიმ, ვახტანგიმ და სხვა მისთ. ფორმები ზემოდასახელებული -ი ხმოვანფუძიანი სახელების ანალოგიით ავხსნათ, რადგან თვით -ი ხმოვანფუძიანი სახელები ქვემოთმერელთა მეტყველებაში, ჩვეულებრივ, თანხმოვანფუძიანად არის ქცეული: გიორგ-მა, გიორგ-ს... აკაკ-მა, აკაკ-ს...“ (კუბლაშვილი 1985: 100).

მზ. შანიძის დაკვირვებით, თანხმოვანფუძიანი პირის სახელთა ხმოვანფუძიანად ქცევა დასავლური კილოებიდან მომდინარეობს, ხოლო დასავლურ კილოებში მისი დამკვიდრება მეგრულის გავლენის შედეგია (შანიძე 1969: 143).

შდრ.: „საპირისპირო ტენდენციის ინტენსიურად მოქმედების პირობებში, რაც ხმოვანფუძიანი სახელების თანხმოვანფუძიანებად ქცევაში ვლინდება (ამბერკი, ამბერკმა, ამბერკს), პირის სახელების განხმოვანფუძიანება (გურამი, გურამიმ, გურამის) მეგრულის გავლენის შედეგი არ უნდა იყოს“ (კუბლაშვილი 1985: 101).

თ. უთურგაიძე ი-ს შეხორცებას ფუძესთან მორფონოლოგიურ პროცესს უკავშირებს: ფონემატური თვალსაზრისით მიცემითი ბრუნვის ნიშანი -ს ბუნებრივია ფუძისეული ფ, ქ, ჯ თანხმოვნების მომდევნოდ. სხვა თანხმოვნების მომდევნოდ კი სიტყვის ბოლოს არაბუნებრივია. შესაბამისად, ვითარდება სხვადასხვა ფონეტიკური ცვლილება: იკარგება -ს ნიშანი ან ფუძისეული თანხმოვანი, ან კიდევ ი ხმოვნის შეხორცება ხდება. ი-ს შეხორცება ფუძესთან ინტენსიურად წარიმართა ადამიანთა რქმევის

სახელებში როგორც დიალექტებში, ისე სალიტერატურო ქვესისტემაშიც. „ფატმანი-ს, გურამი-ს, ეთერი-ს მიცემით ბრუნვაში კანონზომიერი მორფონოლოგიური ცვლილების შედეგია ქართულ ენაში. მიცემითი ბრუნვის ფუძე განზოგადებულია სხვა ბრუნვებშიც, რის შედეგადაც მოთხრობითში მივიღებთ ფატმანი-მ, გურამი-მ, ეთერი-მ... ხოლო წოდებითში – ფატმანი-0, გურამი-0, ეთერი-0“ (უთურგაიძე 1986: 117).

„სახელობითის -ი სუფიქსის მიხორცება ქართულ ანთროპონიმთა ფუძეებში კანონზომიერი მორფონოლოგიური პროცესია. იგი ქართულთან ერთად ფართოდ არის გავრცელებული სხვა ქართველურ ენებშიც“ (იქვე: 120).

აქვე აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ქვემოიმერულში, კერძოდ, ვანურ თქმაში თანხმოვანფუძიანი საზოგადო სახელებიც მიცემითში ი დაბოლოებით იხმარება:

შენი ძმაი ქალის თხოულოფს; ანწლის წიკავს იქინე; კარ კლავს ის ქურდის; ისლის უმახოდენ; შოუერთტენ სხვა ჯარის... (მოწენიძე 1973: 286); ვყიდულოზ სახლის; ჭამს კიტრის; გლეხის რა ჰქონდა უწინ, შვილო (კუბლაშვილი 1985: 92);

„ჩანს, ქვემოიმერული სალიტერატურო ქართულთან შედარებით უფრო დასრულებული სახით წარმოგვიდგენს ენაში მომხარ ცვლილებას პირის სახელების საზოგადო სახელებთან ბრუნების გათანაბრების თვალსაზრისით“ (იქვე: 102).

ვფიქრობთ, მართებულია კუბლაშვილის მოსაზრება: „ორივე ეს ტენდენცია, ქართულისავე ნიადაგზე აღმოცენებული, ენის (resp. დიალექტის) შინაგანვითარების კანონის ნიმუშად შეიძლება მიგვეჩნია“ (იქვე: 101).

ზოგადად ცნობილია, რომ ენაში / დიალექტში საპირისპირო ფორმათა არსებობა ჩვეულებრივი მოვლენაა, ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ანალოგიის კანონის მოქმედება.

საპირისპირო ფუძეები ერთიმეორის გვერდით იხმარება ძველ ძეგლებშიც: გრიგოლი / გრიგოლ, უშანგი / უშანგ... (უთურგაიძე 1986: 106).

3. ქვემოიმერულში თავისებურებას გვიჩვენებს -ა ხმოვანზე დაბოლოებული პირის სახელები, რომლებიც რიგ ბრუნვებში (სახელობითი, ნათესაობითი, მოქმედებითი) ე დაბოლოებით არის წარმოდგენილი. ივარაუდება შემდეგი ფონეტიკური ცვლილება: აი > ეი > ემ > ე (ალავიძე 1941: 232; კახაძე 1953: 184; ძიძიგური 1954: 176; გაჩეჩილაძე 1956: 125; მოწენიძე 1973: 52).

ეგი კითხულოფს: ვისია აწი ე ჟულიეტეო? რავა თქჟა: ვისია ე ჟულიეტეო; ნადიე ჩემი რძალიავო.

ამგვარი ფორმები დაფიქსირებული აქვს კ. კუბლაშვილს: აგრაფინე, ნათელე... (კუბლაშვილი 1985: 101).

შდრ. მსგავსი წარმოება ქვემოიმერულში დასტურდება საზოგადო სახელებთანაც: ბიძიე, ბიძიეს, ბიძიეთ... ტომარე, ბიცოლე, მამიდე, დეიდე...

საზოგადო სახელებში -ე ხმოვნის ფუძესთან შეხორცების პროცესი უკვე დაწყებულია, იგი ფუძისეულად არის გაგებული, რის გამოც ყველა ბრუნვაში სახელები, ჩვეულებრივ, ხელმეორედ დაირთავენ ბრუნვის ნიშანს

(მამიდეი, მამიდეი, მამიდეი, მამიდეი...).

კ. კუბლაშვილი: საზოგადო სახელებთან შედარებით ეს ცვლილება უფრო მეტად პირის სახელებისათვის ჩანს დამახასიათებელი: მაყვალეი, მაყვალემ, მაყვალეს, მაყვალეის, მაყვალეით, მაყვალეთ... ასე რომ, არსებობს ტენდენცია, ბრუნების განსხვავებული ვარიანტის დასრულებული სახით ჩამოყალიბებისა საერთოდ სახელებში (კუბლაშვილი 1985: 101).

ანალოგიური ფაქტები შენიშნულია ზანურსა და სვანურში: მეგრ. ბამბე, ჭინკე, ტომარე, ქვიჯე, კართე. სვან. მარე... (თოფურია 1954: 448-450).

II. ანთროპონიმთა სიტყვაწარმოების მოდელები

ანთროპონიმები გაფორმებულია სიტყვამაწარმოებელი აფიქსებით, რომლებიც რიგ შემთხვევებში ფონეტიკური ვარიანტითაც გვხვდება.

1. ოკრიბულ მეტყველებაში პირის სახელებს დაერთვის -ა, -ია, -იკ-ო, -იკ, -ელ-ა, -იკ-ელ-ა... სუფიქსები, რომლებიც ზოგადად კნინობითის მაწარმოებელ ფორმანტებად განიხილება.

-ა: ხშირად დაერთვის თანხმოვანფუძიან სახელებს:

შეპირდათ მაშინ გრამიტონა; ისთე მელიტონა კაი არ იყო და არ უნდა დეერქმია; ბიქტორა რო წერაჟდა; იოსება დინჯათ მივიდა საპჭოში; იოსება იყო სამუშაოთ სამეგრელოში; ახლა ამას ხელმძღვანელოფს ისმაილა ბუხაიძე, ჯონიელი იყო; მაგალითათ, რუბენა ლანჩავა ჭიშკართან მოკჭტა; ერთი კუპრაშვილი იყო იქინა, არჩილა კუპრაშვილი; სოფრომა ერქუა; ჩუენთან რემონოზა იყო ერთი მეარღანე; მიხეილა რო იყო მორჩაძე, ის რო კედებოდა კიდე; ამ გრამიტონამ გააკეთა მულამი; თამარამ გადამარჩინა მაშინ; ვასილამ ასე თქვა, აგრონომია ის კაცი და; დიდი სურათი იყო ნიკოლოზასი; სადაც გინდა, რაჟდენა ბიძია, სამოსახლო, ე იქინა მოქცემთო; ზოგჯერ ფუძისეული ი ხმოვანი მოკვეცილია: ბუხუტა შეილება ქე გაქ გაგონილი.

ა-ს უკავშირებენ კნინობითობას (შანიძე 1973: 120). შდრ. არჩილ-ა, ბეჟან-ა... ფორმები დღეს აღარ გამოხატავენ კნინობითის შინაარსს ქართულ კილოებში. ა ხმოვანი, ისევე როგორც ი, ე, ო დაბოლოებები, თავდაპირველად სხვა ფუნქციით იყვნენ აღჭურვილი და შემდეგ გახდნენ უფუნქციო და შეერწყნენ ფუძეს (უთურგაიძე 1986: 104).

ბოლოკიდური ა-ს ადგილას ე ხმოვანიც იჩენს თავს:

ტრიფონემ რო ქალი მეიტაცა, თუ გახსოვს მაგი?

შდრ. ლეჩხ.: იასონე, კოლიე, ვასილე, სოლომონე, ტარიელე... ტარიელაი > ტარიელეი > ტარიელე... (ალავიძე 1941: 232).

ზ.გურ.: ვახტანგა/ე, ოთარა/ე... (ყლენტი 1936: 45).

ა > ე ცვლილება ორგვარად შეიძლება აიხსნას: 1. -აი > -ეი (ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაცია) > ე (იკარგება ი ნიშანი); 2. ა/ე შენაცვლება, დაკარგული -ი სუფიქსის საკომპენსაციოდ (ჯორბენაძე 1989: 459).

-ია: სუფიქსიც დაერთვის როგორც თანხმოვანფუძიან, ისე ხმოვანფუძიან ანთროპონიმებს:

თანხმოვანფუძიანი:

ჩუენ აკუანში გაზარდა ბოჟში, ე, გურამიას ბოჟში კიდო; იგიო დავითიას ბიჭი და გოგუაო ბატონებით მიღებულიო; ეზოზე რო გამეიარდა მურადია; მურადია რუა, მაგის სახში შევიტანეთ სადგური; თენგიზია

ხუჯაძე იყო ჩემთან; საწყალი სამსონია მორჩაძე იტყოდა; არ წეიყუანოს რაჟდენიამ იქინა; ასტიონას მამა იყო იი, ტარასია; გეცოდინება შენ, ვასილია ლოსაზბერიძე; ისაკიამ მისესხა.

ხმოვანფუძიანი:

აღარცეთი ბიჭები აქანე აღარაა, არც შოთაია; მამაჩემი იყო და მინაია იყო; ინახავს ის ძალიან, ე ჟორაია რუა; კაკოია ჩიტბე იყო ერთი; მასე რეზოიამაც ქე გაასჟენა ბებიაშისი გარეთ.

ზოგი ხმოვანფუძიანი სახელი -ია სუფიქსის დართვისას ფუძისეულ ხმოვანს იკარგავს:

გიგიამ იცოდა; ლეჟანტია რა კარგი მახსოვს; ჩემი ციურია რო მყავდა; სამი ათასი მანათი მასესხა აგერ დომენტია ქირათელიძემ; მკულელი ამბროსია იყო; ამბროსია ლომთამე რო იყო; კოდრატია გჟეტამე იყო; სერგია შალიკიანი; ცხადაძე იყო ის, ეგნატია; ვასია რო იყო შოფერი.

-იასუფიქსი ქვემოიმერულში ორი ფონეტიკური ვარიანტით გვხვდება:

ა) -ია > -იე: კიკილიე გვეტამე რო ცხოვრობდა; დათოიემ ჩეიარა ამასწინებზე; დათუნიეს უთქჟია აგერ.

განხილული სახელები ორმაგი სუფიქსითაა გაფორმებული: ილ + ია, ო + ია, უნ + ია.

მსგავსი წარმოების ფორმები დადასტურებული აქვს ნ. შარაშენიძეს საჩინოს მეტყველებაში (ვანის რაიონი):

გირგოლიე, ლენაიას, პაჭაიამ, თენგიზიეს, ვაჟაიეც, ზურიკიე, ასინეთე, დათიკოს, მარუსამ, ციალიეს, ტარიელას, თენგოიეს, ნათელიამ, მარიკელამ... ლენაიე (ლენაიამ, ლენაიას, ლენაიეს, ლენაიათ, ლენაიეთ, ლენაია), ნიხეილე (ნიხეილამ, ნიხეილას, ნიხეილეს, ნიხეილათ, ნიხეილათ, ნიხეილა), მარუსე (მარუსამ, მარუსას, მარუსეს, მარუსათი, მარუსეთი, მარუსა), ოთარი (ოთარი-მ, ოთარი-ს, ოთარი-ს, ოტარი-თ, ოთარ-ათ, ოთარი) (შარაშენიძე 2008: 75).

გურული: კოსტა-ია/ე, ესმა-ია/ე, ზაქრო-ია/ე, ნინო-ია/ე, დომენტ-ია/ე... (ჟდენტი 1936: 65). -ია/-ა დაბოლოებიანი ფორმები ქვემოგურულში არის გავრცელებული, -იე/-ე სუფიქსიანი ფორმები კი ზემოგურულისთვის არის ნიშანდობლივი.

-ა/-ე და -ია/-იე დაბოლოება სახელებს სხვა ბრუნვებშიც შეიძლება გადაყვეს:

ნესტორამ, მართაიემ... გენევანას, ნუცაიეს... ესმაიას ბიჭის, ილიეს ქალი (ძოწენიძე 1973: 291).

-ია > -იე ცვლილების ახსნა: 1. ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაციით: კოწიაი > კოწიეი > კოწიემ > კოწიე; 2. პროგრესული ასიმილაციით: კოწია > კოწიე (გაჩეჩილაძე 1956: 125).

ბ) სახელთა ბოლოკიდურად იშვიათად წარმოდგენილია -იი დაბოლოება: ლაშის ამბავი რაფერ იყო. შდრ. ლაშია დაღარიბდა იმის გულიზა.

გვხვდება სოფ. უხუთის მეტყველებაში: გიორგის ეზოზე, მართაიის

ვალი, სერგის ცოლმა... ფილიპი რაზმადის ბრიგადები, ილიი ჯანელიძის ბიჭი... (მოწენიძე 1973: 292). ილია > ილიეი> ილიი ცვლილება ახსნილია სრული ასიმილაციით (იქვე: 291).

ო. კახაძე მსგავს ფორმებს ადასტურებს სამტრედიის რაიონის მეტყველებაში: პელანგი, მოსი, გოგოი... (კახაძე 1953: 190). მეცნიერის აზრით, იი დაბოლოება ორგვარად შეიძლება აიხსნას: 1. ბაჭიეი > *ბაჭიი > *ბაჭიიდი > ბაჭიი, 2. ბაჭიეი > ბაჭიედი > ბაჭიე > ბაჭიი (იქვე: 186).

ბ. ჯორბენაძეც ცვლილების ორგვარ გზას ვარაუდობს: 1. რეგრესული ასიმილაციის საფუძველზე იაი > იეი > იე > იი; 2. პროგრესული ასიმილაციით ია > იე > იი (ჯორბენაძე 1998: 197).

წოდებითის -ო სიტყვაწარმოებითი დანიშნულებით გამოიყენება – იწარმოება კნინობოთ-საალერსო ფორმები: ივანე > ვანო, დიმიტრი > დიტო (დიტო-მ, დიტო-ს...), დავითო (დავითომ...) (ჯორბენაძე 1998: 561).

მაგალითები ოკრიბული მეტყველებიდან:

იმას ვეკითხებოდით, დათო, სულეფს; ვანო, დათო ახლაც ბეურია; აგერ დაზგა რუა, ასეთი, ამხელა, მარო, საუთოო; აქანა იყო ადგილობრივი ხალხი, კაკო ხეთერელი; ლადოს დავარქმევ სახელათ; იქედან მოჩანდა, ლექსო არსენიძის სახლიდან; ქეთოსთან მიდიოდა.

-იკ-ო ორმაგი სუფიქსით გაფორმებული პირსახელები არცთუ იშვიათია საანალიზო ტექსტებში:

წახანა ვეუნებოდი იმას, ილიკო მასწაებელს გზაში; ილიკო იყო, ილიკო თედორიჩი; ახლა აგერ კაცი ჟის აგერ, ეს მიშიკო; რუსიკო არი იმაში, ძუელი ის რო იყო, მოედანი; თალიკო ბუხაიძე რავა არ იცი შენ; ჯანიკო ქუია იმას; თუითონ მოხუცი იყო ეს ვალიკო; დღეს სულიკო დეიდა მიყვებოდა; დათიკომ გამოუთქვა ასე; თურმე შალიკოს აყენებენ იმის ნაჭერში; შალიკო ჩიხლაძეს აყენებდენ მის მაგიურათ; იმისი ბაბუა იყო ვასიკო ხუადაგიანი; მშიერი ვარო, კაცო, დარიკოსო ყუელაფერი დოუტოვეო.

-იკო-ში „ო თავდაპირველად წოდებითის ნიშანი უნდა ყოფილიყო (მამ-იკ-ო, დედ-იკ-ო), მაგრამ შემდეგ იგი ფუძეს შეზრდია...“ (შანიძე 1973: 21).

-იკ-ა / -უკ-ა: მას ივანიკა ქუიებია; ბერუკა იყო ჩუენი ძუელი; გიშერსაც აკეთებდა ჭაბუკა; მარა ჭაბუკამ მითხრაო.

-უნ-ა: ეგ დათუნას გაეხარდა.

-ელ-ა / -ილ-ე (> -ილ-ა): კაციელას მელას უმახოდენ; რა ქუია, კოსტაილე მორჩაძე.

-ელ-ა / -ილ-ა ზოგადად დამამცირებელი შინაარსის გამოსახატავად გამოიყენება: სონიელა, გივიელა, ბიჭიელა... დასტურდება უხუთის (ვანის რაიონი) მეტყველებაში: კოლიელა, მისიელა, გოგიელა, სონიელა... (მოწენიძე 1985: 292).

-ილ-ო: აგერ კიკილო მოკუტა საწყალი, კიკილო; ბაბილო ცირეკიძის დელეში გევიარეთო; ბაბილო ცირეკიძესო იქინა ღომი აქ საცეხუელშიო.

-ოულ: მოკუტა შოთოული?

-უც-ა: მეზობელი მე გოგუცა თლა მირჩენია ყუელას; ცუცა დეიდა, რა უნდა ჩააყოლო, სულერთია; ტყუილი ჟარ ცუცა?

2. საინტერესოა ზოგი საკუთარი სახელის ფონეტიკური ცვლილება.

მაგალითად, პირსახელში ნოე ვითარდება ვ თანხმოვანი: ნო-ვ-ე.

ნოვე ხუჯადე იყო კილო აგერ, ნოვე, ნადიას ქმარი რუა; ნოვე მორჩაძესთან მოხთა მასთე; ჟიჩილა ჩაატანესო ნოვეს.

მეტათეზისის საფუძველზე იცვლება იესო > იოსე:

ჩამევიდა იოსე ქრისტე და დადის ახლა; ამ კაცს იმან, იოსე ქრისტემ უთხრა; წითელ პარასკეჟს იოსე, იოსეს წამების დღეა.

მსგავსი ფორმები დასტურდება მეგრულში.

პირსახელი მარგარიტა < მარგალიტა (დისიმილაციით: რ-რ > რ-ლ).

დიალექტებში, ზეპირ მეტყველებაში ხშირი ხმარების გამო ზოგი ანთროპონიმი ფონეტიკურად მარტივდება: გიორგი > გიო, ლევანი > ლევა... შდრ.: ბიჭო > ჭო, გოგო > გო, დედა > დე... (ჯორბენაძე 1998: 561).

ტყიბულში ცხოვრობდა კოსტა კაკაურიძე (კოსტა < კონსტანტინე); აგერ იულო დოღონაძის ცოლია (იულო < იულონი); იზო იყო, იზო აქეთ (იზო < იზოლდა).

თანხმოვანფუძიანი ანთროპონიმები ფუძის ბოლოს კარგავენ მარცვალს / მარცვლებს და იღებენ ო დაბოლოებას, რომელიც ფუძეს უხორცდება: ავთანდილ > ავთო, გაბრიელ > გაბრო, ეთერ > ეთო, მიხეილ > მიხო, ვახტანგ > ვახტო... -ო დაბოლოება წარმოშობით წოდებითი ბრუნვისაა, როგორც ეთერო, დავითო... სახელებში (უთურგაძე 1986: 102).

3. ოკრიბულ მეტყველებაში საკმაო რაოდენობით გვხვდება რუსული წარმომავლობისა თუ გაფორმების საკუთარი სახელები, მაგალითად:

მისი და – სონიჩკა ხო იყო იმაში გათხოჟილი; ანიჩკას უძახოდენ; ქსენია და ასთე, ძჟელი სახელები; მაგას ყავდა მამიდა, ჩემი შილი იყო, მარუსია; მაგას ყაჟდა გოგო – ოლია ლოსაზერიძე; ნადეჟდა რო ცხოვრობდა; შურას დედა კაი ხნის კუტარია; ეს გრიშას დედას ვამზოფ მჲ; ალიოშა რო იყო კეთილაძე; მიშა გელაძე კუბოს ყიდის; ახლაც დაკლექკილი აქ იაშას; ჟორა რუა ბერეჩიკიძე, ის, სამი წლის სიმიდი აქ იმას.

4. ოკრიბულ ტექსტებში შეგვხვდა განსხვავებული სახელები, მეტსახელები:

ბუჯგის ბაბუა იყო; აპოლი ის იყო, ჯინჯიხაძე; კაპია გახსოფს? აპოლის კაპია, მერკულიაძე? ჭუკა ჟორჟოლაძე არის ერთი; მასტრედია დალალიშვილი-გვეტაძე; მომკიდა ხელი ამ მირონიამ; ამ მირონიამ დაკრა ფეხი იმაზე; ალიმი ჩემი ბიძაშჟილია; მარტჟა ორი მყავდა ლალი და ბულული; დოუძახა ბახუტის, დოუქნია ხელი და – მემართოს, ბახუტი, მემართოსო!

განაალიზებული მასალიდან ჩანს, ქვემოიმერულში, კერძოდ, ოკრიბულ მეტყველებაში ანთროპონიმთა ფორმა- და სიტყვაწარმოების მოდელები მრავალფეროვანია. ამ თვალსაზრისით ოკრიბული უმთავრესად ქვემოიმერული კილოკავის მონაცემებს გვიჩვენებს. პირსახელთა ცვლილების ძირითადი ტენდენციები საერთოქართულია. განსხვავება უმთავრესად ცალკეულ სახელებთან გამოვლინდება და ზოგად წესებს შეესაბამება.

 გამოყენებული ლიტერატურა

- ალავიძე 1941: ალავიძე მ., ლეჩხუმურის თავისებურებანი. ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. II, 1941
- გაჩეჩილაძე 1956: გაჩეჩილაძე ა., იმერული დიალექტის ხანურ-ზეგნური მეტყველება. იკე, VIII, 1956.
- თოფურია 1954: თოფურია ვ., გრამატიკულ მოვლენათა ერთგვაროვანი პროცესი ქართველურ ენებში. იკე, VI, 1954.
- კახაძე 1953: კახაძე ო., ა-ზე დაბოლოებული ზოგიერთი სახელის ბრუნებისათვის ქვემოიმერულში. იკე, V, თბილისი, 1953.
- კუბლაშვილი 1985: კუბლაშვილი კ., ქართული ენის ქვემოიმერული დიალექტი. თბილისი, 1985.
- ჟღენტი 1936: ჟღენტი ს., გურული კილო, თბილისი, 1936.
- უთურგაძე 1986: უთურგაძე თ., ქართული ენის სახელის მორფო-ნოლოგიური ანალიზი. თბილისი, 1986.
- შანიძე 1973: შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. თბილისი, 1973.
- შანიძე 1969: შანიძე მ., -ი ხმოვანფუძიანი ანთროპონიმების ბრუნების ისტორიისათვის ქართულში. კრებულში: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი გიორგი ახვლედიანის დაბადების 80 წლისთავზე. თბილისი, 1969.
- შარაშენიძე 2008: შარაშენიძე ნ., საჩინოური ქართული. თბილისი, 2008.
- ძიძიგური 1954: ძიძიგური შ., ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიიდან, თბილისი, 1954.
- ძიძიგური 1959: ძიძიგური შ., „ნოდარმა“, „ვახტანგმა“ და არა „ნოდარი“, „ვახტანგი“. გაზეთი „თბილისი“, 1959, 21 ნოემბერი.
- ძოწენიძე 1973: ძოწენიძე ქ., ქვემოიმერულის უხუთური მეტყველება, წიგნში: ზემოიმერული კილოკავი, თბილისი, 1973.
- ჯორბენაძე 1989: ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, I. თბილისი, 1989.
- ჯორბენაძე 1998: ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, II. თბილისი, 1998.
- ქვემოიმერული (ოკრიბული) დიალექტური ტექსტები, ჩაწერილია XX საუკუნის 90-იან წლებში ოკრიბის თემის სოფლებში (ორპირი, კურსები, ჭყვი). ჩამწერები: დ. შავიანიძე, დ. ბაკურაძე, ი. ხურციძე. მასალა დაცულია აწსუ-ს პროფესორ ტარიელ ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრში.